

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.н. Пламен Дойнов, Нов български университет,
за дисертационния труд на Юлиан Петков Разсуканов на тема „Утопични
дискурси в романа „Тютюн“ на Димитър Димов“ в професионално
направление 2.1. Филология в Нов български университет

Дисертационният труд на Юлиан Петков Разсуканов на тема „Утопични дискурси в романа „Тютюн“ на Димитър Димов“ е в обем от 397 страници и съдържа увод, три глави, заключение и списък на цитираната литература. Темата, обемът, проблемните аспекти и цялостното композиране на текста покриват изискванията за създаване на съвременен дисертационен труд в областта на литературознанието.

Обект на дисертацията е едно от класическите прозведения на българската литература, на което има посветени множество изследвания. Това е сериозно предизвикателство. Още повече, че „Тютюн“ не е просто сред най-популярните романи на XX век у нас, но и може би най-конфликтната творба в историята на българската литература, около която се разразява грандиозен, продължаващ във времето скандал. Събитието предизвиква интензивно създаване на противоборстващи си свидетелства, научни версии и читателски легенди. Казано иначе, дисертантът неизбежно трябва да помести своята „нова дума“ за „Тютюн“ в океан от конкуриращи помежду си интерпретации и реинтерпретации.

Какво допринася Юлиан Разсуканов към голямата тема за романа „Тютюн“? Какви тези защитава? Какви научни проблеми разрешава? Защо се нуждае от концептуалната рамка на утопията и антиутопията, за да предложи днес ново разбиране на значимата творба?

Първо. Дисертантът ясно си е дал сметка, че проследяването на мястото и функциите на „утопичните дискурси“ в „Тютюн“ няма как да се извърши само за себе си, в т.нар. затворен прочит, затова залага на анализ на своеобразна „метатекстова система“, изградена от двете основни версии на разглеждания роман, на „Осъдени души“ (1945), на други текстове от Димов, но и на редица източници, съграждащи богати исторически, политически и социокултурни контексти.

Второ. Това е демонстрация на особена изследователска смелост – включването на главното произведение в мрежи от интертекстове и контексти, за да бъде добавен *повече смисъл* на творбата. Тук личи предпочитаният от Разсуканов похват или принцип на изследване – структурирането на аналогии, на малки компаративистични модели, чрез които се съграждат херменевтични мостове между различни общества, доктрини, автори и произведения. Това е специфичен *концептуален паралелизъм*, който играе ролята на основен теоретичен

алгоритъм в работата на дисертанта. Такъв подход дава и реални, и спорни резултати.

Трето. Специално внимание заслужават приносните ходове на дисертанта. Сред тях трябва да се открият поне няколко: 1. Определянето на „метатекстова система“, в която равноценно присъстват художествени и научни текстове на Д. Димов; 2. Извършването на сравнителен анализ между двете версии на романа „Тютюн“ и на творби от други автори, характеризирани като утопии и антиутопии; 3. Преработката на „Тютюн“ от 1952/1953 г. е преценена не просто като резултат от натиск и репресия върху автора, а като онзи „привиден компромис“, който „фактически му осигурява нова стратегическа възможност“ (с. 193) „за антитези точно на политическо ниво“ (с. 199). По-конкретно става дума за въвеждането на Лиля в ролята на „положителен герой“ – *компромис*, който „обективно става *предимство*, което не е насочено към спазването на социалистическия реализъм, а към неговото естетическо и художествено обезсмисляне“ (с. 379). Чрез този образ комунистическата утопия парадоксално е олицетворена (*антропологизирана*) до най-високата степен на своята невъзможност. Утопия, осъдена на логично несбъдване.

В този приносен парадокс, плод на научна дързост, се крият обаче и причините за несъвършенствата на дисертационния труд. Те произтичат от самата нагласа у Разсуканов да настоява върху „класическата“ природа на „Тютюн“, която предполага неговата надвременна стойност, доказвана чрез „дописванията“, осъществявани от следващите поколения читатели. Така се стига до тезата за „пророчеството“ на Димов, който в част от анализите на дисертацията израства като разобличител на дефицитите от справедливост и човештина и в Царството, и в Народната република, и в Републиката. Използвайки понятието на Еко за „отклонителна матрица“, Разсуканов предлага поредица от тълкувания на „Тютюн“, адресирани и преадресирани към различни епохи и публики. Това понякога проблематизира *историчността* на изследването, на която иначе дисертантът често настоява. Същевременно, като посочва за цел на изследването „изясняването на авторската интенция в максимално интегрирана система от текстове, излизащи и извън неговото собствено творчество“ (с. 42), дисертантът започва да служи съвсем последователно на тази идея за *интенционалност*, многократно настоявайки кои са „истинските цели на автора“ и „истинския смисъл на казаното“. Това е лесна рецепта за свръхинтерпретация – изтъкване на едни послания, обявени за „истински“, за сметка на други, които не обслужват предварителната теза на дисертацията.

На места личат спорни или поне неprecizни обобщения, като това, че през 50-те години на XX век „точно използването на епическата форма в романната проза е един от начините българските писатели доста сполучливо да заобикалят цензурата“ (с. 7), като знаем, че в повечето случаи е точно обратното – тъкмо при

епическите форми редакторско-цензорските инстанции следят особено внимателно за спазването на соцреалистическите норми. Впрочем именно *случаят „Тютюн“* е пряко доказателство за този стриктен цензорски надзор.

Други места в текста, където се правят по-едри историко-теоретически обобщения, също страдат от липса на прецизност. Например да се маркира идеологическата доминация в българското общество до 1944 г. с понятието „либерализъм“ е погрешно, доколкото след преврата от 19 май 1934 г. безпартийният режим и авторитарният профил на управление задават съвсем различни перспективи от либералните. Това лесно води към произволни обобщения като това: „Социализмът само формално премахва капитализма, заменяйки либерализма с тоталитаризъм. Що се отнася до неформалните зависимости, до задкулиското управление на обществото, макар и вече обосновани на партийна принадлежност, остават практически непроменени. Също като в стария свят на корпорациите. Тяхното място е заето от Комунистическа партия, пак световна.“ (с. 36 от Автореферата). Или както е сравнението между „монархия“ и „т.нар. социализъм“: „Съществена разлика между тези политически системи, освен на ниво форма на обществения „строй“, включително и конституционно регламентирана, няма. Причината – и двете иманентно функционират на основата на нелегитимни олигархическо-мафиотски зависимости.“ (с. 39).

Търсенето на прилики *на всяка цена* между два обекта за сметка на по-проницателно вглеждане в знаковите разлики между тях винаги води до лансирането на формулировки със съмнителен научен характер. Те се подхранват и от някои „хронологични“ недоразумения. Например недоумението, изразено в текста, че въпреки отличаването си с Димитровска награда, „Тютюн“ все пак е подложен на „съд“ от критиката, няма основание, защото романът е призиран с най-меродавното литературно отличие в НРБ едва след „съда“ и след като е официално защитен от статията в „Работническо дело“ от 16 март 1952 г. (т.е. от Червенков и ЦК на БКП) и вече се е състояло публичното порицание на отрицателите му – „злополучните критици“. Иначе преди това на предварителните обсъждания в Съюза на писателите през януари 1952 г. „Тютюн“ съвсем резонно е отхвърлен като кандидат за наградата.

Тези и други несъвършенства подлагат на сериозно изпитание първият формулиран принос на дисертацията – че в нея „за първи път романът „Тютюн“ на Димитър Димов е детерминиран като самостоятелна културна единица, дистанцирана от проблема за социалистическия реализъм“ (с. 51 от Автореферата). Колко точно е *дистанциран от соцреализма* романът на Димов, писан между 1946 и 1951 г. и преработван през 1952/1953 г., трудно може да бъде измерено, ако се игнорират събития и текстове от политико-историческия контекст, вкл. и свидетелствата на самия писател, според които той предано се стреми да овладее метода на социалистическия реализъм. По-важното е, че трудът на Разсуканов

проучва друго: как почеркът на Димитър Димов се съпротивлява на изискванията на доктрината и в романа се откриват „кодове“ (по-скоро малки *взривове*, а не *ваксини*), които са в състояние многозначно да променят четенето през годините и да доведат до *разночетене*, характерно за великите творби.

Дисертационният текст показва познаване на значително количество литература по темата. Цитирани са 208 заглавия. Все пак ще маркирам две ключови липси в библиографията: спрямо „Тютюн“ отсъства позоваване на базисната студия на Кръстьо Куюмджиев „Из биографията на романа „Тютюн“, писана през 70-те години на XX век, а спрямо разисквания научен проблем не личи познаване на основния труд на Карл Манхайм „Идеология и утопия“.

Въпреки това, изтъкнатите възражения, констатирани неточности и липси, макар и съществени, не зачеркват стойността на предложения дисертационен труд. В него е демонстрирана научна смелост и има достатъчно предложения, които представят дисертанта като изследовател с добър потенциал. Ето защо предлагам Юлиан Петков Разсуканов да придобие образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.1. Филология.

10.08.2021 г.

проф. д.н. Пламен Дойнов